

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK-İSLAM EDEBİYATI BÖLÜMÜNDE YAPILAN
DOKTORA TEZLERİ
(1975-1985 Yılları Arası)

Doç.Dr. Ümit TOKATLI*
Dr. Necati AVCI**

GİRİŞ

İlmî bir araştırma veya fakültelerde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarında tez konusu seçmek, hakikaten meşakkatli ve yorucu olmaktadır. Bunun sebeplerinden biri de, hangi üniversitenin, hangi fakültesi ve bölümünde, hangi konuların tez olarak işlendiğinden haberdar olunmaması ve takibi zor olmasıdır. Eşaen her branşın tez danışmanı ele aldığımız bu çalışma gibi bir çalışmayı öğrencilere seminer olarak verirse, elde az çok her fakültenin ihtisas bölümlerinde bu çalışmayla ilgili hazır bir liste oluşur.

Bölüm başkanları, fakülte yönetimi veya fakülte kütüphane uzman ve yetkilileri, bu çalışmaların bir listesini periyodik olarak diğer fakültelerdeki benzer bölümleriyle teati ederlerse, ileride verilecek yüksek lisans ve doktora konuları seçimindeki tekrar yanılıgıları, sanırız giderilir ve bu boşluk bir ölçüde de olsa doldurulmuş olur; en azından asgariye indirilmiş olur ve bu surette aynı tez üzerinde tekrar çalışmalar önlenir.

Bu düşünce ile hareket ederek, bu çalışmamızı, ilk etapta Ankara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi'nde 1975-1985 yılları arasında 10 yıllık bir süreyi ihtiva eden ve Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılan yalnızca doktora tezlerini ele aldık.

* Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Medeniyetleri ve Sosyal Bilimler Bölümü ile yine Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Medeniyetleri ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'na bağlı Türk-İslam Edebiyatı Bölümünde 1975-1985 yılları arasında tamamlanan doktora tezlerini¹ periyodik sırasına göre ele alarak, yöneticisi,² hazırlayan, başlıkları, muhtevası, bitirildiği tarih ve yer numaralarını³ sıralayabiliriz :

<u>S. No.</u>	<u>Tezi Hazırlayan</u>	<u>Tezin Konusu</u>	<u>Bit. Yılı</u>
1	Abdulkerim Abdulkadiroğlu	Bursalı Belîğ'in Hayatı ve Eserleri	1979
2	Hikmet Özdemir	Musa b. Hacı Hüseyin el-İznîkî, Hayatı ve Eserleri	1980
3	Cemal Muhtar	Ferîsteoğulları'nın Arapça-Türkçe Lügatları Üzerine Araştırma	1981
4	Massad Süveylim Ali eş-Şaman	Türk Edebiyatında Sıyerler ve İbn Hişam'ın Sıyeri'nin Türkçe Tercemesi	1982
5	Osman Türer	Şeyh Mehmed Nazmî, Hayatı, Eserleri ve Hediyetü'l-İhvanı	1982
6	Mehmet Akkuş	Abdullah-Salahaddin-i Uşşakî'nin Hayatı ve Eserleri	1985
7	Ali Yılmaz	Molla-Zade Süleyman Şeyhî Köstendili'nin Hayatı, Eserleri ve Bahru'l-Velaye'si	1985

1- BURSALI BELİĞ'İN HAYATI VE ESERLERİ (İnceleme - Metin)

Hazır. : Abdulkerim Abdulkadiroğlu
Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan

Ankara - 1979

Tez üç cüzüdüdür, 1. cüz yazarın hayatı ve eserleri; 2. ve 3. cüzüler orijinal metindir.

1- 1975-1985 yılları arasında hazırlanan, Türk-İslam Edebiyatı Bölümündeki doktora tezlerinin sayısı (10) adet olup, bunlardan : 1- İrfan Gütüz (İstanbul), 2- Bekir Özcan (İzmir) ve 3- Erhan Yetik (Samsun) tezlerini dışarıdan hazırladıkları için, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi kütüphanesinde nüshaları bulunmamaktadır.

2- Tezlerin tamamının yöneticisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı eski bölüm başkanı sayın Doç.Dr. Muhammed Es'at Coşan hocamızdır.

3- 1'den 7'ye kadar olan tezlerin yeri, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi kütüphanesi, tezler bölümündedir. Tezlerin yukarıdaki sırasına göre yer numaraları şöyledir : 1- (Y. 20066/1, 2, 3), 2- (Y. 20761), 3- (Y. 21323), 4- (Y. 22987), 5- (Y. -/1-2), 6- (Y. 24179), 7-(Y: 24181).

Şair ve yazar olan Bursa'lı İsmail Belîğ XVIII. y.y. edebiyat tarihinin önemli bir siması olup, şura tezkiresi ve özellikle Vefeyat-nâme (Gül-deste-i Riyaz-ı İrfan) adlı eseri, (1030-1139/1620-1726) yılları arasında yaşayan şairlerin hal tercemeleri ile şiirlerinden örnekler veren Nuhbetü'l-Asâr **نُجْبَةُ الْأَثَارِ** adlı iki mühim eseri vardır.

Bursa'lı Belîğ, Bursa'nın Mantıcı mahallesinde 1079/1668'de dünyaya gelmiştir. Belîğ İsmail Efendi ile evlenmiş; Seyyid Said adında bir oğlu olmuştur.

Dedesı ve babası Mantıcı camiinde imamlık yapmışlardır. Belîğ, henüz 13 yaşında iken atandığı aynı camide 50 yıl, oğlu Seyyid Mehmed Said Efendi ise, 43 yıl süre ile imamlık yapmışlardır. Babasının adı es-Seyyid İbrahim, dedesininki es-Seyyid Mehmed Şahin'dir.

Belîğ'in edebî değeri ise, devrinin ikinci sınıf bir şairi sayılmasıdır. Ancak nesri güçlü bir edebiyatçıdır. Tahsilini, doğduğu şehirde iyi bir şekilde tamamlamıştır. Yazdığı eserlerden "Gül-i Sad-berg" i, zamanın geleneğine uyarak, Sultan III. Ahmed'e ithaf etmiştir.

Müellifin eserlerini, kronolojik bir sıralamaya göre iki grupta toplayabiliriz :

1- Gençlik Devri Eserleri :

- a. Sergüzeşt-nâme (1114/1702'de yazılmıştır).
- b. Şehrengiz-i Burusa (1119/1707'de yazılmıştır).

Bunların dilleri ve üslupları sade, konuları mahallîdir.

2- Olgunluk Devri Eserleri :

- a. Gül-deste-i Riyaz-ı İrfan (1133-1135/1720-1722),
- b. Gül-i Sad-berg (1136/1723),
- c. Nuhbetü'l-Asar (1139/1726'da) telif edilmiştir.

Gül-deste'nin, müellif hattı olan müsveddesi ile birlikte yedi yazma tam nüshası, bir de telhisi bulunmaktadır. Nüshaları istinsaktır.

Müellif, 63 yıllık ömründe resmî ve gayri resmî hizmetler yaptığı gibi, faydalı eserler de vermiştir. Vefat tarihi 22 Rmazan 1142/10 Nisan 1729'dur.

Devrine göre bir alim, şair ve nasir olduğu gibi, edebiyatçı olarak da mühim bir simadır.

Edebiyatçı, daimi ve muhtelif hizmetler yapmıştır. Kayıtlara göre, Belîğ'in devamlı yaptığı iş, 50 yıl süre ile Bursa'nın Mantıcı camii imamlığıdır. Yaptığı muhtelif geçici hizmetler ise, mahkeme katiplikleri (1114/1702), Tokat mahkemesi naipliği gibi görevlerdir.

Şairliği yanında, tarihçiliği ve musikişinaslığı da vardı. bir de divanı bulunmaktadır.

2- MUSA b. HACI HÜSEYİN el-İZNIKİ (Hayatı ve Eserleri)

Hazır. : Hikmet Özdemir
Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan

Ankara - 1980

Not : Bu tezle ilgili mevzular iki ana kısımda incelenmiştir :
I. Kısım : İznikî'nin hayatı
II. Kısım : İznikî'nin eserleri.

Musa b. Hüseyin el-İznikî, İznik'te doğmuş, ancak maalesef İznikî'nin doğum tarihi ile ilgili, hiçbir bilgiye hiçbir eserinde rastlanamamaktadır. Ayrıca yerli ve yabancı hiçbir kaynakta da bir ipucu elde edilememiştir.

İznikî'nin ölüm tarihi de kesin olarak belli değildir. Ancak, Bursa Ulu Cami Kütüphanesi 435 numarada kayıtlı "Enfesü'l-Cevâhir **أَنْفَسُ الْجَوَاهِرِ**" adlı eserin bu nüshasında, telif tarihi olarak 838 H. tarihi tespit edilmiştir. Bu nüsha, İznikî'nin kendi el yazısıdır. Buna dayanarak ölümünün H. 838/M. 1434 veya bundan sonraki yıllarda vuku bulunduğu muhtemeldir. Ancak bir çok kütüphane karteklerinde ve Bursalı Tahir Efendi'nin "Osmanlı Müellifleri" adlı eserinde, ölümünün H. 833 olduğu zikredilmektedir.¹

İznikî'nin eserlerinin bir kısmı telif, bir kısmı da tercemedir. Telif eserlerinden "Kitabu'l-Mi'râc **کتاب المعراج**" Arapça, "Münebbihü'r-Rakidin **منبه الراكدين**"* ise Türkçedir. Ayrıca Ebu Bekir bin Muhammed es-Seylânî'nin "Zâdu'l-İbâd **زاد العباد**" adlı eserini Farsça'dan Osmanlıca'ya terceme ettiği gibi, Arapça'dan da yaptığı bir çok tercemeleri vardır. Ayrıca müellifin otuz yıla yakın bir zaman seyahat ettiğini, kendi ifadesinden öğreniyoruz.

-Bütün bu bilgiler, onun ilmî birikiminin genişliğini ve iyi bir tahsil gördüğünü ispat etmektedir.

İznikî'nin babası, Hacı Hüseyin adında bir zattır.² İznikî, "Enfesü'l - Cevâhir **أَنْفَسُ الْجَوَاهِرِ**" adlı eserinde kendi adını ve künyesini şöyle zikretmektedir: "Ebu'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin bin İsâ el-İznikî."

İznikî'nin, "Terceme-i Faslu'l-Hitâb" adlı eserinde, Umur Bey, İbn Timurtaş Paşa ile olan münasebetlerinin hayli ileri safhada olduğu görülmektedir. Bu eseri manzum ve mensur şeklindedir. Söz konusu Umur Bey (ö. 1461). Timurtaş Paşa'nın dört oğlundan biridir.

¹ Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri, II. cilt, İstanbul 1333, s. 13.

* Münebbihü'r-Rakidin : Türkçe ve mev'iza hakkındadır. Yazarı Musa b. eş-Şeyh Hüseyin b. İsa er-Rumî el-Hanefî ö. M. 1201.

² Bağdath İsmail Paşa, Keşfü'z-Zunûn Zeyli, MEB., II. cilt, İstanbul 1974, s. 566.

İZNİKÎ'NİN TELİF ESERLERİ

A. Münebbihü'r-Rakidin : Tasavvufî ve ahlakî bir eserdir. Oldukça sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Muhtelif kütüphanelerde tespit edilebilen nüshaları şunlardır :

1. Nuruosmaniye Ktp., No. 2187/2611
2. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No. 1910
3. İst. Üniv. Ktp., No. 7170
4. Topkapı Sarayı Ktp., No. 375
5. DTCF Ktp., Muzaffer Özak Böl., No. 1-408
6. A.Ü. İlahiyat Fak. Ktp., No.(yazmalar tasnif edilmemiştir).

B. Kitabul-Mi'râc : Peygamber Efendimizin miracını konu alan ve Arapça'dan terceme edilen Türkçe bir eserdir. Kitabın sonunda, sekiz sahifeden oluşan tevbe ve ilmühal bilgilerini havi müstakil bir risale mevcuttur. Bu eserin muhtelif kütüphanelerde tespit edilen nüshaları şunlardır :

1. Süleymaniye Ktp.-Denizli nüshası, No. 316/2
2. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No. 1277/3
3. Ankara Cebebi İl Halk ktp., No. 1054

İZNİKÎ'NİN TERCEME ESERLERİ

A. Kur'an Tefsiri ve Tercemelerine Genel Bir Bakış :

İznikî'nin en çok tutulan ve tercededeki başarısını gösteren en mühim eserleri arasında tefsir tercemeleri zikre değer.

B. Terceme Eserleri ve Hususiyetleri :

1. Terceme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys :
 - a. Topkapı Sarayı Ktp., No. 119
 - b. Topkapı Sarayı Ktp., No. 118
 - c. Süleymaniye Ktp., Fatih Böl., No. 160-163
 - d. Süleymaniye Ktp., Salih Hatun Böl., No. 141-144
 - e. Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa Böl., No. 2880-2882
 - f. Süleymaniye Ktp., Mihrişah Böl., No. 9
 - g. İst. Üniv. Ktp., No. 7284
 - h. İst. Üniv. Ktp., No. 3284
 - i. İst. Üniv. Ktp., No. 2109
 - j. Yahya Ef. Ktp., No. 51
2. Enfesü'l-Cevâhir :
 - a. Topkapı Sarayı Ktp., Revân No. 187
 - b. Topkapı Sarayı Ktp., Revân No. 21
 - c. İst. Üniv. Ktp., No. 1190
 - d. İst. Üniv. Ktp., No. 2102
 - e. Bursa Ulu Cami Ktp., No. 435
 - f. Bursa Haraçcioğlu Ktp., Eski kayıt No. 142

3. Kısasu'l-Enbiyâ :
 - a. Süleymaniye Ktp., Şazeli Böl., No. 126
 - b. Süleymaniye Ktp., Yozgat Böl., No. 431
4. Terceme-i Faslu'l-Hitâb :
 - a. İst. Üniv. Ktp., Türkçe Yazma-Eserler Böl., No. 1563
5. Hısnu'l-Hasn Fi Minheci'd-Din :
 - a. Süleymaniye Ktp., Mihrişâh Böl., No. 51
 - b. Berlin Kraliyet Ktp., No. 40
 - c. DTCF Ktp., İsmail Saib Ef. Yazmaları, No. 3331
6. Zâdu'l-İbâd :
 - a. Süleymaniye Ktp., Hamidiye Böl., No. 635

Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî, İznik'te doğmuş, ciddi bir tahsil görmüş, bir çok Arapça ve Farsça eseri Türkçe'ye terceme etmiş ve doğduğu şehirde ölmüştür.

İznikî'nin eserleri, dil, edebiyat ve kültür tarihi yönünden çok önemlidir. İznikî'nin bir de şairliği ortaya çıkarılmıştır.

3- FERİŞTEOĞULLARI'NIN ARAPÇA-TÜRKÇE LÜGATLARI ÜZERİNE ARAŞTIRMA (Araştırma - İnceleme)

Hazır. : Cemal Muhtar
Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan
Ankara - 1981

Ferîşteoğulları'nın sözlükleri, Türk dili bakımından büyük değer taşımaktadır. Zira bu sözlükler H. VIII-IX/M. XIV-XV. y.y. ların dil özelliklerini yansıtmaktadır. Araştırması yapılan Ferîşteoğulları'nın sözlükleri iki tanedir :

1- *Ferîşteoğlu Lügatı* : Abdullatif İbn Melek tarafından nazım halinde kaleme alınmıştır. Bu küçük sözlük, H. VIII. y.y. nin sonlarında yazılmış, içinde daha çok Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimelere ağırlık verilmiştir. Manzum bir lügattir.

2- *Lügat-ı Kanun-ı İlâhî* : Abdulmecid İbn Ferîşte tarafından 854/1450'de yazılan bu eser mensurdur. Hemen hemen tamamı Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimeleri ihtiva etmekte olduğundan, bazı kaynaklarda ve bir çok kütüphane fişlerinde bu eser, "Lugatu'l-Kur'an" veya "Ferîşteoğlu Lügatı" olarak gösterilmiştir. Ancak ne yazık ki, bu eserler üzerinde şimdiye kadar ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Ferîşteoğlu lügatı yayımlanmışsa da hataları çoktur.

Bu araştırma da müellif nüshalarına raslanmadığı için, tarih übarıyla müelliflere en yakın nüshalar esas alınmıştır.

Müellifler, İzmir'e bağlı Tire ilçesinde doğup büyümüşlerdir. Ferišteoğulları'nın muhtelif sahalarda eserleri bulunmaktadır. Bu eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür :

A. Abdullatif İbn Melek 821/1418'den sonra vefat etmiştir.

1. Şerhu Menâri'l-Envâr (9 Muharrem 821/1417'de yazılmıştır).
2. Mebârikü'l-Ezhâr Fi Şerhi Meşâriki'l-Envâr
3. Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn
4. Şerhu'l-Vikâye
5. Berdü'l-Vâ'izîn ve Zuhru'l-Âbidîn
6. Ferišteoğlu Lügatı

B. Abdulmecid İbn Ferište 864, 874/1459, 1469'da vefât etmiştir.

1. Aşk-nâme
2. Ahiret-nâme
3. Hâb-nâme Tercemesi
4. Hidâyet-nâme
5. Lügat-i Kânûn-ı İlâhî

C. Mehmed İbn Abdullatif İbn Melek

1. Zuhru'l-Abidîn
2. Şerhu Tuhfeti'l-Mulûk
3. Şerhu Masabihi's-Sünne
4. Münyetü's-Sayyadîn Fi Ta'lîmi'l-İstiyâd ve ahkamihi
5. Ravzatu'l-Muttekin
6. Bahru'l-Hikem

Ferišteoğlu Lügatı'nın 59 yazma nüshası bulunmaktadır. H. VII. y.y. in sonlarında yazılmıştır.

Lügat-ı Kânûn-ı İlâhî ise, 854/1450'de yazılmıştır. Bu lügatın 11 nüshası bulunmaktadır.

4- TÜRK EDEBİYATINDA SİYERLER VE İBN HİŞAM'IN SİYERİ'NİN TÜRKÇE TERCEMESİ

Hazır. : Mass'ad Süveylim Ali el-Şaman

Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan

Ankara - 1982

Arap ve Fars edebiyatlarında önemli bir gelişme gösteren siyerler, Türk edebiyatında Darir'in "Siyer-i Nebî" tercemesi ile başlamaktadır. Türkçe siyer kitaplarının çoğu Arapça veya Farsça'dan çevrilmiştir. Bu eserler, tarihten çok edebiyat ve dil bakımından oldukça önemlidir.

Türkçe'de siyer kitaplarından çok manzume halinde Mevliit kitapları bulunmaktadır. Gerçekte Mevliit muhteva bakımından siyer kitaplarının bir nevi muhtasarıdır.

XIV. asra ait Darir'in "Siyer-i Nebî Tercemesi" adlı eserinin tesiri, Türkçe siyer ve Mevliit manzumeleri üzerinde asırlarca sürmüştür.

Türkçe olarak telif edilen Siyer-i Nebî'lerin en önemlisi Veysî'nin yazdığı "Dürretti't-Tâc" adlı eseridir. Veysî'nin bu eseri, halk kitleleri arasında yayılmıştır. Veysî, telif ettiği "Siyer" için güvenilir kaynaklar kullanmıştır.

İbn Hişâm'ın Siyeri'nin tercemesi, Darir'in tercemesinden iki asır sonra, XVI. asrın, şimdiye kadar bilinmeyen kıymetli edip ve şairlerinden Aydınlı Eyyub b. Halil tarafından yapılmıştır. Bu eserin bilinen tek nüshası, mütercimın hatııyladıır. Mütercimın hayatı hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır.

Müellif, tercemesinde kullandığı sade ve güzel dil, Türk edebiyatı tarihindeki yerini göstermektedir. Zengin kelime hazinesi yanında, bütün gramer kaidelerini ihtiva eden ve XVI. asırdaki bütün imlâ özelliklerini taşıyan bu eser, Türk nesir sanatı yönünden mümtaz bir yer işgal etmektedir.

Bilindiği gibi hadis kitaplarında, "Siyer ve Mağazi" veya "Sire ve Cihâd" bölümleri bulunmaktadır. Ayrıca Siyer kitaplarından çıkmış, ayrı bir edebî tür haline gelen Mevliit, Mi'raciyye, Muhammediyye, Ahmediyye manzumeleri ile Şemâ'il, Şifâ ve Na'at gibi eserler de bulunmaktadır. Ancak burada yalnızca, Peygamberimizin doğumundan vefatına kadar olayları anlatan ve Siyer-i Nebî adıyla tanınan müstakil eserler üzerinde durulmaktadır.

Bu araştırma, bir giriş ve iki bölümden müteşekkildir.

Giriş bölümünde kısaca Arap edebiyatında "Siyer ve Mağazi" ilminin meydana çıkış ve tarihçesi sunulmuştur. Daha sonra Arap ve Fars edebiyatlarındaki Siyerlerle, Türk edebiyatındaki Siyer karşılaştırılmıştır. Siyer kitaplarının mahiyeti, kolları ve Türk-İslâm edebiyatındaki ehemmiyeti kısaca anlatılmıştır.

Birinci bölümde, Türk edebiyatında yazılan Siyer-i Nebî eserlerine genel bir bakış, bunları inceleme, daha sonra kaynakları ile yazma ve basılı nüshaları gösterilmiştir.

İkinci bölüme gelince, İbn Hişâm'ın, şimdiye kadar bilinmeyen Siyeri'nin orijinal Türkçe bir tercemesinin ele alınmasıdır. 986/1578 yılında Aydınlı Eyyub bin Halil adında şair ve edip bir zat tarafından yapılan bu tercemenin, Türk dili ve edebiyatı bakımından ehemmiyeti üzerinde durulmaktadır. Kaynaklarda adı geçmeyen bu mütercim hakkında az çok bir bilgi sunulmaktadır. Mütercimın hatııyla yazılan bu nüsha, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan bir metin, tezin sonuna eklenmiştir.

Metin hazırlanırken, Arapça matbû aslı ile karşılaştırılıp, tercemedeki hatalar tezin dipnotlarında gösterilmiştir.

5- ŞEYH MEHMED NAZMÎ-HAYATI, ESERLERİ VE HEDİYYETÜ'L-İHVÂN'I

Hazır. : Osman Türer
Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan Ankara - 1982

Şeyh Mehmed Nazmî Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti :

Hayatı : Hakkında başvurulmuş kaynaklar :

- Bursalı Mehmet Tahir	= Osmanlı Müellifleri
- Mehmet Süreyya	= Sicil-i Osmani
- Şemseddin Sami	= Kamusu'l-A'lâm
- Bağdatlı İsmail Paşa	= Hediyetü'l-Arifin
- Şeyh Mehmed Efendi	= Vekayi'u'l-Füzala
- Hüseyin Vassaf Bey	= Sefinetü'l-Evliyâ
- Nev'i-zâde Ataulah	= Zeyl-i Şakayık-ı Nu'maniyye
- Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin	= 1) Mecelletü'n-Nisâb
2) Hediyetü'l-İhvân'ın hulâsası olan
Hulasatu'l-Hediyye
- Tezkire-i Sâlim	
- İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu	
- İslâm Ansiklopedisi	
- Türk Ansiklopedisi	

Doğumu ve Ailesi :

Şeyh Nazmî Efendi, 1032/1622'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ramazan, dedesinin adı ise Rüstem'dir. Babası Trabzonlu'dur, sonradan İstanbul'a yerleşmiştir. Zengin bir tüccar idi.

Tahsilini doğup büyüdüğü İstanbul'da yapmıştır. Bizzat kendisi, Hanefi mezhebinden olduğunu ifade etmiştir.

Tasavvufa İntisabı ve Onunla Alakası :

Şeyh Nazmî Efendi, gençliğinden beri tasavvufa ilgi duymuştur. Daha 18 yaşında iken Yenikapı Mevlevihanesi'ne gidip geliyordu. Önceleri Mevleviyye tarikatı ile ilgilenmiş, 25 yaşında iken, Şeyh Abdulhad en-Nuri Efendi'ye (ö. 1061/1651) intisab etmiştir. 1065/1654'te Mehmed Ağa Tekkesi'ne şeyh ve va'iz olmuştur. Bu görevini hayatının sonuna kadar, yani 80 yaşına kadar sürdürmüştür. 1074/1663 yılında, Ordu-yı Hümayun Şeyhliği'ne getirilmiş ve Uyvar Kalesi fethi seferine iştirak etmiştir.

Vefatı :

Şeyh Nazmî Efendi, 24 Şevvâl 1112/ 3 Nisan 1701'de Pazar günü vefat etmiştir. Şeyh bulunduğu Yavaşca Mehmed Ağa Zaviyesi'ne defnedilmiştir.

Çocukları :

Şeyh'in iki oğlan bir kız olmak üzere üç evladı bulunmaktaydı. Büyük oğlunun ismi Abdurrahman Rafî'a, küçüğünün Abdülmecid olup, her ikisi de şeyh olmuştur.

Şeyh Mehmed Nazmî Efendi, bütün hayatını İstanbul'da geçirmiş bulunan ve Halvetiyye tarikatının Sivasiyye koluna mensup olan bir Türk mutasavvuf ve şairidir.

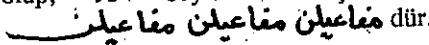
Nazmî Efendi, içerisinde bulunduğu şartların yardımıyla, genç yaşta şer'î ilimlerle, Arapça ve Farsça'yı tahsil etmiştir.

Mehmed Nazmî Efendi, felsefî planda "Vahdet-i Vücut" nazariyesini benimsemiştir.

Eserleri :

- 1- Mi'yâr-ı Tarikat-i İlâhî
- 2- Sırr-ı Ma'nevî (Mesnevî'nin I. cildinin manzum tercemesidir).
- 3- Divan
- 4- Hediyetü'l-İhvân

Eserlerinin Tanıtılması :

- 1- Mi'yâr-ı Tarikat-i İlâhî : 1087/1676'da yazdığı bu eser "Mesnevî" tarzında yazılmış olup, 954 beyitten müteşekkildir. Vezni, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün dür.

Nüshaları :

- a. Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa No. 693
 - b. Süleymaniye Ktp., Saliha Hatun No. 105
 - c. Süleymaniye Ktp., Mihrişah No. 183/2
 - d. İstanbul Üniv. Ktp., No. A-4082
- 2- Sırr-ı Ma'nevî : Manzum bir eser olup, Mevlânâ Celaleddîn er-Rûmî'nin Mesnevisi'nin I. cildinin Türkçe tercemesidir. (Mesnevî) tarzında ve 1087 / 1676' da yazılmıştır. Vezni, Fâilâtün Fâilâtün Fâilün dür.

Nüshaları :

Tespit edilen tek nüshası : Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa No. 694

3- Divan :

Nüshaları :

Bunun tek nüshası mevcut olup, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine Kitapları No. 920'de bulunmaktadır.

4- Hediyyetü'l-İhvân :

Nüshaları :

a. Süleymaniye Ktp., Reşid Ef. No. 495

Bu nüshanın, Millî Kütüphane'nin mikro-film arşivinde M.F.A. No. 1526 numarada kayıtlı mikro-filmi bulunmaktadır.

b. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. No. 2413

c. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. No. 4587 (İstinsah tarihi 11 Ramazan 1256 H.'dir)

d. İstanbul Üniv. Ktp., No. T. 1604

e. İstanbul Üniv. Ktp., No. T. 4216 (İstinsah tarihi 17 Rebi'ü'l-Ahir 1229 H.'dir)

f. İstanbul Üniv. Ktp., No. T. 2650

g. Millet Ktp., Ali Emiri Ef., Şer'iyye No. 1128 (İstinsah tarihi 1289/1872'dir)

Mehmet Nazmî Efendi, müstakil olarak beş eser yazmıştır. Bunların hepsi de Türkçedir. Hediyyetü'l-İhvân dışında hepsi manzumdur. Ancak beşinci eseri olan Mev'iza-i Mücâhede adlı eseri tespit edilememiştir.

Müellifin yazmış olduğu eserlerin en büyüğü ve mensur olarak kaleme aldığı tek eseri Hediyyetü'l-İhvân'dır. Bu eserin bir başka özelliği de, vefatından dört sene önce, yani hayatının sonlarında yazmış olmasıdır. İlk bakışta bir Menâkıb kitabı özelliği arz eden bu eser, muhtevası incelendiğinde görüleceği gibi, aynı zamanda bir "Terâcim-i ahvâl", bir "Tarih", bir "Tasavvuf" ve bir "Ahlâk" kitabı durumundadır. Bu arada eserin yazılış tarihi 1108 H. senesi Ebced hesabı ile zikredilmiştir.

6- ABDULLAH SALAHA'DDİN UŞŞAKİ (SALAHİ)'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Hazır. : Mehmet Akkuş

Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan

Ankara - 1985

Salahi, 18. asırda yaşamış mutasavvuf, şair ve yazarlarımızdan biridir. Abdullah Salahaddin-i Uşşaki, eserleri bakımından önemli bir şahsiyettir.

Salahi'nin doğum yeri, farklı şekillerde gösterilmiştir. Ancak doğrusu, halen Yunanistan'da bulunan Gölükessir'de (Kesriye veya şimdiki adı ile Kastorya, Kostoria) doğmuştur.

Salahi'nin doğum tarihi hakkında da çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak doğrusu, 1117/1705'tir. Vefatı ise, 1197/1782'dir.

Salahi önce, memleketi olan Gölükessir'de sonra İstanbul'da tahsilini yapmış; bu sırada devlet hizmetine girmiş; önce Divan kâtibi, sonra da Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın mektupçusu ve divan kâtibi (özel kalem müdürü) olmuştur.

Salahi, bir müddet sonra Hekimoğlu Ali Paşa'nın izni ile devlet hizmetinden ayrılarak, tasavvuf hayatına geçmiş, şeyhinin vefatı üzerine, Tahir Ağa Tekkesi'nde ölümüne kadar şeyhlik yapmıştır. Şeyhliği sırasında birçok eser vermiştir. Arapça ve Farsça manzum ve mensur bir çok eseri terceme ve şerh etmiş, bu dillerde şiirler yazmıştır. Dini edebiyatımızda ise Mevlit, Mi'raciyye, Ragaibiyye, Hilye, Na'at, Kaside ve Münacat gibi pek çok manzum eserleri, tasavvuf ve tarikate dair mensur eserleri bulunmaktadır.

Salahi, aynı zamanda bir divan şairidir. Biri Türkçe, öteki Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış iki divanı vardır (Divan-i Nu'ut-ı Salahi).

Salahi'nin divanlarında hakim olan konu, Hazret-i Peygamber'in naatları ile din ve tasavvuftur. Bunların bir kısmı bilahare bestelenerek tekkelerde okunmuştur.

Salahi, aynı zamanda, edebiyatımızdaki Hilye ve Mevlit geleneğini devam ettirmiş bir şairdir.

7- MOLLA-ZÂDE SÜLEYMAN ŞEYH-I KÖSTENDİLİ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE BAHRU'L-VELAYE'Sİ

Hazır. : Ali Yılmaz

Yön. : Doç.Dr. M. Esat Coşan

Ankara - 1988

Asıl adı Süleyman ve mahlası Şeyhî'dir. Şeyhî Süleyman Efendi'nin doğum tarih 1163/1750'dir. Doğum yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak, büyük bir ihtimalle, yetiştiği, yaşadığı ve vefat ettiği yer olan Köstendil, aynı zamanda onun doğum yeridir.

Şeyh Süleyman Efendi'nin ailesi, "Molla-zâde" lakabı ile anılmaktadır. Babası Osmanlı Sarayı'nın malî işlerinde çalışırken, kötü işlere bulaştığı iddiası ile öldürülmüştür. Şeyhî de küçük yaşta babasız kalınca, ağabeyi Çelebi İbrahim'in yanında yetişmiştir. Asıl tahsilini, şeyhliği ve tedris faaliyetleri esnasında, kendi kendine tamamlamıştır.

Şeyhî Süleyman Efendi'nin kendi ifâdesine göre, H. 1193 ile 1200 yılları arasında evlenmiş olabilir.

Ölüm tarihi ise, divanının el yazması nüshasındaki bir notuna dayanarak 1223/1819-20 olduğu anlaşılmaktadır.

Gенç yaşta tasavvufu ilgilenmiş, kardeşi İbrahim'in teşvikiyle 1178/1764 senesinde Nakşibendî tarikâtine intisabetmiş, 1193/1779'da da kendisine hilâfet verilmiştir. Sonra da 1193'te şeyhinin vefatı üzerine, kendisi şeyh olmuştur.

"Vahdet-i Vücut" nazariyesini benimsemiş bir kişidir. Şeyh Süleyman Efendi, iki divan tertip etmiş bir divan şairidir.

Şeyhî Süleyman Efendi'nin şiirleri, genel olarak klasik divan şairlerinden farklı değildir. Daha çok mensur eserleri ile dikkati çeker. İstifâde ettiği meşhur, mutasavvuf yazarların isimlerini de zikrederek, eserlerine ilmî bir değer kazandırmıştır.

Şeyhî Süleyman Efendi'nin "Nefehatü'l-Üns **نَهَاتُ الْاِنْس** " ün özeti olan "Zübdetü Nefehatü'l-Üns **زُبْدَةُ نَهَاتِ الْاِنْس** " eseri dışında kalan diğer eserleri kendi telifidir. Yazdığı eser sayısı 30'a yakındır. İki divanı ve "İşk-nâme" dışındakiler mensurdur.

Şeyhî Süleyman Efendi'nin yazdığı ilk eseri "Leme'ât-ı Nakşibendiyye"dir. Ayrıca "Medâr-ı Sâlikân ve Etvâr-ı H'âcegân", "Mirâtü'l-Muvahhidîn", "Kûtu'l-Uşşâk", "Nikatu'l-Hikem", "Kitâb-ı Tali'ca fi Esrâri'l-İlâhiyyeti's-Sermediyye", "Mecma'u'l Me'ârif", "Mektûbat-ı Erba'în", "Terkîbât-i Erba'în" ve "Te'vilât-ı Erba'în" adlı eserleri de bulunmakta olup, en önemlileri "Bahru'l-Velaye"dir. Bu son eseri bir evliya tezkiresidir. Bu eser H. 1231 senesinde yazılmıştır.

Taşköprü-zâde'nin, "Şakayık-ı Nu'mâniyye", "Şakayık Zeyli" ve "Tezkiretî'ş-Şu'arâ" adlı kaynaklarda "Bahru'l-Velaye" zikredilmektedir. Türkçe olarak telif edilmiş ilk evliya tezkirelerinden sayılan "Bahru'l-Velaye" adlı bu eserin dili oldukça sadedir.,

T.C.
E. Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Hatice Bayraktar Kütüphanesi